

Mateusz Rybarski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6009-0414>

e-mail: mateusz.rybarski@amu.edu.pl

Substantywne złożenia z członem *psych(o)-* we współczesnej polszczyźnie

Closed derivative compounds with the component *psych(o)-* in contemporary Polish

Abstrakt

Prezentowany artykuł sytuuje się w obrębie polonistycznego językoznawstwa idiograficznego, mikrolingwistycznego, strukturalistycznego i synchronicznego. Wpisuje się on w prowadzone obecnie badania nad polskimi derywatami złożonymi zawierającymi poszczególne człony. Uzupełnia literaturę przedmiotu, w której przeanalizowano już formacje z częstkami *cyber-*, *e-*, *eko-*, *ero-*, *euro-*, *info-*, *kato-*, *korona-*, *mega-*, *narko-*, *pato-*, *top-* oraz *-fon-*, *-gate-*, *-holik* i *-mat*, o strukturalistyczny opis złożzeń z podstawą zdeintegrowaną *psych(o)-* ‘psychiczny, psychika, psychologia’ funkcjonującymi we współczesnym języku polskim. Wykscerpowane ze słowników języka polskiego i słowników wyrazów obcych 52 jednostki leksykalne tego typu sparafrazowano w nim, a następnie podzielono ze względu na liczbę i status ich członów, typ wykorzystanego afiksu, ich znaczenie kategoriałne i leksykalne oraz zakres użycia. Wyniki badań wskazują na wyraźną dominację w materiale formacji dwuczłonowych, konstrukcji o podzielności mieszanej, struktur dezintegralno-interfiksalnych, nazw abstrakcyjnych nauk, składników sfery tematycznej oraz pola i podpola leksykalnego CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA – działalność intelektualna człowieka – działalność naukowa, a także terminów specjalistycznych.

Słowa kluczowe: język polski, słowotwórstwo, polskie złożenia, złożenia z członem zdeintegrowanym, człon zdeintegrowany *psych(o)-*

Abstract

The study belongs to idiographic, structuralist and synchronic linguistics as well as microlinguistics. It is part of the ongoing research on Polish derivative compounds with various root components. It complements the literature on the subject, which has already analysed compositions with segments such as: *cyber-*, *e-*, *eko-*, *ero-*, *euro-*, *info-*, *kato-*, *korona-*, *mega-*, *narko-*, *pato-*, *top-*, as well as *-fon-*, *-gate-*, *-holik* and *-mat*, with a structuralist description of compounds with the decomposed root *psych(o)-* ‘psychic, psyche, psychology’ used in contemporary Polish. Excerpted from dictionaries of the Polish language and dictionaries of foreign words, 52 lexical units of this type were

paraphrased, and then divided according to the number and status of their components, the type of affix used, their categorical and lexical meaning, and the scope of use. Results of the study indicate that the material predominantly contained two-part compositions, constructions with mixed divisibility, clipped-interfixed structures, names of abstract sciences, components of the thematic sphere and the lexical field and subfield HUMAN AS A PSYCHIC ENTITY – human intellectual activity – scientific activity, as well as specialized terms.

Keywords: Polish language, word formation, Polish compounds, compounds with clipped components, clipped component *psych(o)-*

1. Wstęp

Polskie złożenia zawierające poszczególne człony (zdezintegrowane lub związane) były już przedmiotem uwagi w kilku wartych odnotowania pracach językoznawczych. Ich przegląd wypada zacząć od publikacji monograficznej tego typu autorstwa Donaty Ochmann (2004). Krakowska językoznawczyni przeanalizowała w niej około 800 konstrukcji o podstawach zdezintegrowanych *cyber-*, *e-*, *eko-*, *ero-*, *euro-*, *info-*, *kato-*, *narko-*, *top-* oraz *-fon* i *-mat*.

Pośród studiów mniejszych rozmiarów najwcześniejsze stanowią szkice autorstwa Bogusława Krei (1993, 1995, 2000). Pierwszy z nich autor ten poświęcił 33 leksemom z członem *-gate* – skonstatował m.in., że dotyczyły one zasadniczo spraw polskich różnej rangi o charakterze finansowym i politycznym, a utworzono je głównie od wyrazów pochodzenia obcego, jednostkowe źródło tych formacji stanowiła zaś nazwa *Watergate*, którą z czasem rozczłonkowano na element uszczegóławiający *Water-* i element uogólniający *-gate*. Druga praca (1995) dotyczyła znaczeń sufiksoidu *-logia* – wspomniany badacz wyróżnił ich trzy: ‘nauka’ (wraz z rozszerzeniami: ‘przedmiot nauki’, ‘miejsce uprawiania nauki’, ‘podręcznik z zakresu nauki’) oraz ‘zbiór’ i ‘wypowiedź’. W ostatnim artykule B. Kreja (2000) skupił się na łącznie 7 złożeniach z członem związanym *-holik*: *pracoholik*, *seksoholik*, *spiskoholik*, *mlekoholik*, *śłodyczoholik*, *zakupoholik* i *sklepoholik*. Mirosława Mycawka (2000) przedmiotem swojej refleksji uczyniła z kolei derywaty zawierające cząstkę *mega-*, które podzieliła na dwie warstwy chronologiczne, tj. funkcjonujące od dawna w polszczyźnie internacjonalizmy terminologiczne właściwe różnym dyscyplinom oraz derywaty powstałe na gruncie polskim, lecz na wzór zapożyczeń z języka angielskiego wywodzące się ze stylu publicystycznego i reklamowego. Jednostkom leksykalnym należącym do drugiej grupy przypisała ponadto funkcje znaczeniowe Max (‘najwyższy stopień’), Maior (‘wyższy stopień – więcej niż bardzo’) i Magn (‘wysoki stopień – bardzo’), stwierdziła również, że status cząstki *mega-* nie jest jednoznacznie określony w polskiej literaturze językoznawczej. W tym samym roku ukazała

się też publikacja D. Ochmann (2000) na temat compositów utworzonych za pomocą segmentu *cyber-*. Badaczka wyróżniła trzy znaczenia tej części: dawne ‘związany z cybernetyką’ oraz dwa nowe – ‘związany z Internetem, istniejący w sieci, odbywający się za jej pomocą’ i ‘związany z komputerem, elektroniczny, wirtualny’, skonstatowała także, że należy odrzucić możliwość jej interpretacji jako samodzielnego przymiotnika. Leksemy zawierające składnik *euro-* zostały z kolei zbadane przez Krystynę Kowalik (2002), której ustalenia brzmią następująco: podstawa *euro-* to częsty składnik nazw różnego typu firm, opisywane nowe słowa najczęściej pojawiają się w prasie oraz w ulotkach reklamowych, wyrazy te grupują się również w takie kręgi tematyczne, jak: NATO i wojskowość, Unia Europejska, ekonomia, gospodarka, handel, usługi, bankowość i finanse, polityka, sport, podróże i transport, nauka i technika (zob. też Ryżza-Woźniak 1999, 2000).

Ponad dekadę po ukazaniu się wspomnianego artykułu Sylwia Folgert (2016) zajęła się opisem ok. 60 nowych polskich formacji z członem *kato-*. Jak zauważyła, są nacechowane ujemnie, dominują w ich grupie nazwy osób, największą frekwencję spośród nich mają leksemy *katolewica*, *katoprawica*, *katofaszyzm*, *katofaszysta* i *katoland*, a powstanie tych struktur łączy się ze zjawiskiem agresji językowej. Temat neologizmów słowotwórczych z częstką *kato-* poruszył później także Krzysztof Andrulonis (2022). Zebrał ich łącznie niemal 160, przy czym zgromadzone rzeczowniki podzielił na nazwy rzeczy, nazwy miejsc i nazwy osób: związane z kondycją psychiczną, zaangażowaniem ideologicznym, zaangażowaniem politycznym, wykonywaną profesją lub rolą społeczną, fizycznością, postawami i stylem życia, osobami Trójcy Świętej i narodowością, a także nazwy abstrakcyjne, w tym: nazwy postaw, partii politycznych, zjawisk, czynności i typów działalności, wydarzeń, grup i cech oraz nazwy związane z kondycją psychiczną, zaangażowaniem ideologicznym i zaangażowaniem politycznym. Wreszcie Agnieszka Cierpich-Koziół (2020, 2022) zbadała w dwóch swoich najnowszych pracach odpowiednio 52 nowe złożenia z segmentem *korona-* i 99 innowacyjnych leksemów zawierających częśćkę *pato-*. Najważniejsze konstatacje sformułowane w pierwszym tekście sprowadzają się do tego, że badane wyrazy reprezentują 11 pól leksykalnych: rzeczywistość społeczna, czas izolacji społecznej, spotkania towarzyskie, człowiek lub grupa osób, system oświaty, polityka, gospodarka, usługi, religia, emocje oraz twórczość, przy czym ich znakomitą większość stanowią formacje hybrydalne. Konstrukcje z członem *pato-* są z kolei – zgodnie z opisem autorki – złożeniami rzeczownikowymi z pierwszym członem przymiotnikowym powstałym w efekcie redukcji podstawy słowotwórczej *patologiczny* i należą do takich grup, jak:

osoby, twórczość/wytwory twórczości, urbanistyka i budownictwo, polityka, zjawiska i zachowania społeczne¹.

W zarysowany wyżej nurt badań nad polskimi derywatami słowotwórczymi zawierającymi poszczególne człony wpisuje się analiza, której wyniki prezentuję w tym artykule. Jej przedmiot stanowią wyekscerpowane ze słowników (WSWO PWN, WSJP PWN, WSJP PAN) złożenia zawierające zdeintegrowaną podstawę *psych(o)-* ‘psychiczny, psychika, psychologia, psychologiczny’², które funkcjonują we współczesnym języku polskim. Będą mnie one interesowały w perspektywie mikrolingwistycznej (badanie języka samego w sobie), idiograficznej (opis grupy jednostek leksykalnych), synchronicznej (statyczna charakterystyka leksemów ustabilizowanych) oraz słowotwórczej (analiza formalna i semantyczno-kategorialna) oraz leksykologicznej (analiza tematyczna i pragmatyczna). Zamierzam mianowicie przeanalizować ich zróżnicowanie formalne, semantyczne i pragmatyczne. Innymi słowy, chciałbym odpowiedzieć na następujące pytania:

1. Z ilu członów składają się złożenia z członem *psych(o)-*?
2. Jaki jest status członów wchodzących w skład złożenia z członem *psych(o)-*?
3. Jakie formanty można wyróżnić w złożeniach z członem *psych(o)-*?
4. Jakie kategorie słowotwórcze reprezentują złożenia z członem *psych(o)-*?
5. Do jakich sfer tematycznych oraz pól i podpól leksykalnych należą złożenia z członem *psych(o)-*?
6. Jakie nacechowanie mają złożenia z członem *psycho-*?

Aby to uczynić, najpierw sparafrazowałem zebrane derywaty, a następnie podzieliłem je na klasy leksemów wyróżnione ze względu na liczbę i status ich członów, typ formantu, znaczenie kategorialne i leksykalne, a także zakres użycia, przy czym punktem odniesienia w zakresie repertuaru kategorii słowotwórczych była dla mnie gramatyka akademicka języka polskiego (Grzegorzczukowa, Puzynina 1999), a w zakresie nacechowania analizowanych wyrazów – kwalifikatory w WSWO PWN. Jednocześnie

¹ Informacje na temat grup złożań z konkretnymi członami można znaleźć także w monografiach z zakresu słowotwórstwa funkcjonalnego. Jak podaje Hanna Jadacka (2001: 57–59), w latach 1945–1964 w niezbyt długich seriach występowały segmenty: *samo-*, *-beton*, *-płat*, *-stan*, *-znawstwo*, *pseudo-*, *-logia*, *-krata*, *-teka*, w okresie 1989–2000 (2001: 95–97) najbardziej produktywne były zaś takie elementy, jak: *euro-*, *eko-*, *narko-*, *porno-*, *seks-*, *tele-*, *video-*, *gate-*, *neo-*, *-logia*, *-biorca*, *-dawca*, *-fobia*, *-mania*, *-terapia*, *-znawca* oraz *auto-*, *foto-*, *krypto-*, *makro-*, *mega-*, *mikro-*, *mini-*, *multi-*, *pseudo-*, *super-*. Z kolei według Krystyny Waszakowej (2005) w latach 1985–2004 najwięcej neologizmów słowotwórczych zawierało cząstki: *euro-* II, *mini-*, *cyber-*, *eko-*, *mikro-* I, *neo-*, *auto-* I. Wreszcie Mateusz Rybarski (2024: 107) stwierdził, że w dwóch pierwszych dziesięcioleciach XXI w. największą aktywność wykazały człony *e-*, *cyber-*, *eko-*, *euro-* oraz *-mat* i *-bus*.

² Zapis *psych(o)-* sygnalizuje, że do zdeintegrowanej podstawy *psych(iczny)* jest dodawany interfiks *-o-*, który nie stanowi jednocześnie członu złożenia.

terminów związanych z kompozycją afiksoidalną (*prefiksoid*, *sufiksoid*, *złożenie podzielne formalno-semantycznie*, *złożenie o podzielności mieszanej*, *złożenie dwuczłonowe*, *złożenie trójczłonowe*, *złożenie czteroczłonowe*) używałem w takim znaczeniu, jakie nadano im w pracy Mateusza Rybarskiego (2024). Swoją decyzję uzasadniam tym, że zaprezentowany w tej publikacji złożony system terminologiczno-pojęciowy jest moim zdaniem całościowy, wieloaspektowy, szczegółowy, spójny i funkcjonalny.

Zanim przejdę do części analitycznej, muszę zaznaczyć, że poza zasięgiem mojego zainteresowania znajdują się wielordzenne złożenia dwuczłonowe, w których ciąg *psych(o)-* stanowi morfem należący do podstawy, a nie człon słowotwórczy. Mam tutaj na myśli takie jednostki leksykalne, jak:

- *bibliopsychologia* ‘psychologia książki’ (*biblio-* + *psychologia*),
- *cyberpsychologia* ‘psychologia rzeczywistości wirtualnej’ (*cyber-* + *psychologia*),
- *gerontopsychiatria* ‘psychiatria osób starszych’ (*geronto-* + *psychiatria*),
- *gerontopsychologia* ‘psychologia osób starszych’ (*geronto-* + *psychologia*),
- *neuropsychoanaliza* ‘psychoanaliza wzbogacona o osiągnięcia neurobiologii’ (*psychoanaliza* + *neuro(biologia)*),
- *metapsychologia* ‘dział psychologii zajmujący się nią samą’ (*meta-* + *psychologia*),
- *neuropsychoterapia* ‘psychoterapia wykorzystująca wyniki badań neurobiologicznych’ (*neuro(biologiczny)* + *psychoterapia*),
- *oligofrenopsychologia* ‘psychologia osób, które cechuje oligofrenia’ (*oligofrenia* + *psychologia*),
- *paleopsychologia* ‘psychologia ludzi żyjących w prehistorii’ (*paleo-* + *psychologia*),
- *pseudopsychologia* ‘twierdzenia przedstawiane jako naukowe, ale niemające oparcia w badaniach z zakresu psychologii’ (*pseudo-* + *psychologia*),
- *socjopsychologia* ‘psychologia społeczna’ (*socjo-* + *psychologia*),
- *surdopsychologia* ‘psychologia głuchych’ (*surdo-* + *psychologia*),
- *tyflopsychologia* ‘psychologia osób niewidomych i niedowidzących’ (*tyflo-* + *psychologia*),
- *zoopsychologia* ‘psychologia zwierząt’ (*zoo-* + *psychologia*).

Według mnie poprawna i najbardziej ekonomiczna jest ich interpretacja jako wielordzennych struktur dwuczłonowych, gdyż alternatywne parafrazy prowadziłyby do wyróżnienia trzech członów, por. *gerontopsychologia* ‘nauka o funkcjonowaniu psychicznym osób starszych’ (*geronto-* + *-psych(iczny)-* + *-logia*), lub złamania zasady przypisywania leksemowi podzielnemu słowotwórczo jednej motywacji w danej definicji strukturalnej, por. *gerontopsychologia*

logia ‘dział psychologii zajmujący się funkcjonowaniem psychicznym osób starszych’ (*geronto-* + *psychologia/geronto-* + *psych(iczny)* + *-logia*).

2. Złożenia z członem *psych(o)-* we współczesnej polszczyźnie

Zbiór derywatów złożonych z członem *psych(o)-* ‘psychiczny (ew. psychika)’, które istnieją w dzisiejszym języku polskim, jest względnie duży, liczy bowiem aż 52 konstrukcje³. Należą do nich poniższe jednostki leksykalne:

1. **biopsychologia** ‘nauka o związkach między zjawiskami psychicznymi i biologicznymi’ (*psych(iczny)* + *bio(logiczny)* + *-logia*),
2. **chronopsychologia** ‘nauka o relacji między czasem i psychiką człowieka’ (*chrono-* + *psych(ika)* + *-logia*),
3. **etnopsychologia** ‘nauka o psychice różnych ludów’ (*etno-* + *psych(ika)* + *-logia*),
4. **neuropsychiatria** ‘dział medycyny badający związek między zaburzeniami psychicznymi i czynnościami układu nerwowego’ (*neuro-* + *psych(iczny)* + *-iatria*),
5. **neuropsychofarmakologia** ‘nauka o mechanizmach nerwowych, na które oddziałują leki, aby wpłynąć na psychikę człowieka’ (*neuro-* + *psych(ika)* + *-farmako-* + *-logia*),
6. **neuropsychokardiologia** ‘nauka o interakcjach między psychiką a układami nerwowym i sercowo-naczyniowym’ (*neuro-* + *psych(ika)* + *-kardio-* + *-logia*),
7. **neuropsychologia** ‘nauka o interakcjach między zjawiskami psychicznymi i aktywnością układu nerwowego’ (*neuro-* + *psych(iczny)* + *-logia*),
8. **onkopsychologia** ‘nauka o psychicznych aspektach choroby nowotworowej’ (*onko-* + *psych(iczny)* + *-logia*),
9. **ortopsychiatria** ‘nauka o leczeniu lekkich zaburzeń psychicznych’ (*orto-* + *psych(iczny)* + *-iatria*),
10. **parapsychologia** ‘dyscyplina badająca rzekome zjawiska psychiczne o charakterze nadzmysłowym’ (*para-* + *psych(iczny)* + *-logia*),
11. **psychiatria** ‘dział medycyny zajmujący się profilaktyką, rozpoznawaniem i leczeniem zaburzeń psychicznych’ (*psych(iczny)* + *-iatria*),
12. **psychoanaliza** ‘teoria dokonująca analizy zaburzeń psychicznych za pomocą kategorii świadomości i podświadomości’ (*psych(iczny)-* + *analiza*),

³ Dla porównania B. Kreja (1993) przedstawił 33 derywaty z członem *-gate*, K. Andrulonis (2022: 53–55) zaprezentował z kolei prawie 160 neologizmów słowotwórczych z podstawą zdeintegrowaną *kato-*.

13. **psychobiologia** ‘nauka o związkach między zjawiskami psychicznymi i biologicznymi’ (*psych(iczny) + bio(logiczny) + -logia*),
14. **psychochirurgia** ‘leczenie zaburzeń psychicznych za pomocą zabiegów chirurgicznych’ (*psych(iczny) + chirurg(iczny)*),
15. **psychodermatologia** ‘nauka o interakcjach między skórą i psychiką człowieka’ (*psych(ika) + -dermato- + -logia*),
16. **psychodiagnostyka** ‘diagnostyka właściwości psychicznych charakterystycznych dla danej osoby’ (*psych(iczny) + diagnostyka*),
17. **psychodietetyka** ‘dział dietetyki zajmujący się stosowaniem różnego rodzaju technik psychologii u osób z zaburzeniami odżywiania’ (*psych(o-logia) + dietetyka*),
18. **psychoedukacja** ‘edukacja w zakresie wiedzy o funkcjonowaniu psychicznym człowieka’ (*psych(iczny) + edukacja*),
19. **psychofan** ‘fan, którego uwielbienie dla kogoś lub czegoś przypomina zaburzenie psychiczne’ (*psych(iczny) + fan*),
20. **psychofarmakologia** ‘nauka o wpływie leków na funkcjonowanie psychiczne człowieka’ (*psych(iczny) + -farmako- + -logia*),
21. **psychofarmakoterapia** ‘farmakoterapia stosowana w celu złagodzenia objawów zaburzeń psychicznych’ (*psych(iczny) + -farmako- + terapia*),
22. **psychofilozofia** ‘filozofia psychologii’ (*filozofia + psych(ologia)*),
23. **psychofizjologia** ‘nauka o zależnościach między zjawiskami psychicznymi i czynnościami życiowymi’ (*psych(iczny) + -fizjo- + -logia*),
24. **psychofizyka** ‘nauka o zależnościach między zjawiskami fizycznymi i odczuciami psychicznymi’ (*psych(iczny) + fizycz(ny)*),
25. **psychogeneza** ‘geneza danego zjawiska psychicznego’ (*psych(iczny) + geneza*),
26. **psychogeriatrya** ‘nauka o zaburzeniach psychicznych u osób starszych’ (*psych(iczny) + -ger(o)- + -iatria*),
27. **psychografia** ‘badanie mające na celu wykrycie cech psychicznych osób badanych’ (*psych(iczny) + -grafia*),
28. **psychogram** ‘graficzne przedstawienie badań nad funkcjonowaniem psychicznym człowieka’ (*psych(iczny) + -gram*),
29. **psychohigiena** ‘higiena psychiczna’ (*psych(iczny) + higiena*), *psychoimmunologia* ‘nauka o interakcjach między psychiką człowieka i odpornością organizmu’ (*psych(ika) + -immuno- + -logia*),
30. **psychokardiologia** ‘nauka o interakcjach między psychiką a układem sercowo-naczyniowym’ (*psych(ika) + -kardio- + -logia*),
31. **psycholingwistyka** ‘dział lingwistyki zajmujący się procesami psychicznymi związanymi z przetwarzaniem informacji językowych’ (*psych(iczny) + lingwistyka*),

32. **psychologia** ‘nauka o psychice człowieka’ (*psych(ika) + -logia*),
33. **psychometria** ‘nauka zajmująca się pomiarami zjawisk i procesów psychicznych’ (*psych(iczny) + -metria*),
34. **psychomotoryka** ‘nauka o psychicznych aspektach motoryki człowieka’ (*psych(iczny) + motoryka*),
35. **psychonerwica** ‘nerwica, w której przeważają zaburzenia psychiczne’ (*psych(iczny) + nerwica*),
36. **psychoneuroimmunologia** ‘interdyscyplinarna nauka o interakcjach między psychiką a układami nerwowym i odpornościowym’ (*psych(ika) + neuro- + -immuno- + -logia*),
37. **psychoneurochirurgia** ‘leczenie zaburzeń psychicznych wywołanych zmianami w układzie nerwowym przez operacje chirurgiczne’ (*psych(iczny) + -neuro- + chirurg(iczny)*),
38. **psychoneurologia** ‘nauka o interakcjach między zjawiskami psychicznymi i aktywnością układu nerwowego’ (*psych(iczny) + neuro- + -logia*),
39. **psychoonkologia** ‘nauka o psychicznych aspektach choroby nowotworowej’ (*psych(iczny) + -onko- + -logia*),
40. **psychopatia** ‘trwała i wyraźna nieprawidłowość psychiczna osobowości’ (*psych(iczny) + -patia*),
41. **psychopatologia** ‘nauka o zaburzeniach psychicznych’ (*psych(iczny) + -pato- + -logia*),
42. **psychopedagogika** ‘dział pedagogiki zajmujący się psychicznymi aspektami rozwoju i wychowania człowieka’ (*psych(iczny) + pedagogika*),
43. **psychoprofilaktyka** ‘profilaktyka zaburzeń psychicznych’ (*psych(iczny) + profilaktyka*),
44. **psychorelaksacja** ‘relaksacja psychiczna’ (*psych(iczny) + relaksacja*),
45. **psychosocjologia** ‘nauka o zjawiskach psychicznych zachodzących w zbiorowościach ludzkich’ (*psych(iczny) + -socjo- + -logia*),
46. **psychosomatyka** ‘dział medycyny badający relacje między zaburzeniami psychicznymi i somatycznymi’ (*psych(iczny) + somatycz(ny)*),
47. **psychotechnika** ‘stosowanie technik psychologicznych do rozwiązywania konfliktów między ludźmi, przystosowania pracownika do zawodu, jego integracji z grupą itp.’ (*psycho(logiczny) + technika*),
48. **psychoteologia** ‘koncepcja Boga jako wewnętrznej treści psychicznej’ (*psych(iczny) + -teo- + -logia*),
49. **psychoterapia** ‘terapia oddziałująca na psychikę pacjenta bez użycia leków’ (*psych(ika) + terapia*),
50. **psychotest** ‘test psychologiczny’ (*psycho(logiczny) + test*),
51. **psychothriller** ‘thriller, którego tematem jest dramatyczny konflikt wynikający z choroby lub dewiacji psychicznej głównego bohatera’ (*psych(iczny) + thriller*),

52. **psychozabawa** ‘zabawa, która ma wskazać cechy psychiczne grających w nią osób’ (*psych(iczny)* + *zabawa*).

Największą grupę formacji ze zdeintegrowaną podstawą *psych(o)-* wyróżnioną ze względu na liczbę członów tworzą **złożenia dwuczłonowe**. Należą do nich takie jednostki leksykalne, jak: *psychiatria, psychoanaliza, psychochirurgia, psychodiagnostyka, psychodietetyka, psychodrama, psychoedukacja, psychofan, psychofarmakoterapia, psychofilozofia, psychofizjologia, psychofizyka, psychogeneza, psychografia, psychogram, psycholingwistyka, psychologia, psychometria, psychomotoryka, psychonerwica, psychopatia, psychopedagogika, psychoprofilaktyka, psychosomatyka, psychoterapia, psychotest, psychotechnika, psychothriller, psychozabawa*.

Zbiór średniej wielkości obejmuje z kolei **composita trójczłonowe** reprezentowane przez następujące derywaty słowotwórcze: *biopsychologia, chronopsychologia, etnopsychologia, neuropsychiatria, neuropsychologia, onkopsychologia, ortopsychiatria, parapsychologia, psychobiologia, psychodermatologia, psychofarmakologia, psychofizjologia, psychogeriatryka, psychoimmunologia, psychokardiologia, psychoneurochirurgia, psychoneurologia, psychoonkologia, psychopatologia, psychosocjologia, psychoteologia*. Ich odmienne od przytoczonych opisy formalne natrafiają na szereg trudności, por. błąd podwójnego i sprzecznego przypisania podstawy słowotwórczej w przypadku postulującej dwuczłonowość parafrazy *psychodermatologia* ‘dział dermatologii (*dermato-*) zajmujący się interakcjami między skórą (*dermato-*) a psychiką człowieka’ (*dermato-* + *psychologia/dermato-* + *psych(iczny)* + *-logia*).

Wreszcie w najmniejszej klasie znajdują się **struktury składające się z czterech członów** – są to tylko trzy wyrazy: *neuropsychofarmakologia, neuropsychokardiologia* oraz *psychoneuroimmunologia*, które cechują się podzielnością mieszaną, nazywają dyscypliny-nauki i mają nacechowanie specjalistyczne. Sądzę, że trzeba je opisać właśnie w ten sposób, ponieważ jedynie taka charakterystyka strukturalna oddaje stopień skomplikowania i szanuje interdyscyplinarność oznaczanych przez nie obszarów wiedzy. Należy także dodać, że (według mnie) w przypadku powyższych struktur trójczłonowych i czteroczłonowych nie ma w ogóle mowy o zjawisku dwumotywowości – wyłącznie podane wcześniej parafrazy słowotwórcze tych derywatów są akceptowalne.

Heterogeniczność strukturalna klasy złożzeń z członem *psych(o)-* wiąże się także z różnym statusem zawieranych przez nie członów. Pod tym względem przeważają wśród nich **formacje o podzielności mieszanej**⁴. Jako

⁴ Przez *złożenie o podzielności mieszanej* rozumiem „złożenie zawierające jednocześnie w swojej formie i znaczeniu co najmniej jeden temat słowotwórczy innego leksemu oraz jedy-

struktury tego rodzaju zinterpretowałem leksemy: *biopsychologia*, *chronopsychologia*, *etnopsychologia*, *neuropsychiatria*, *neuropsychofarmakologia*, *neuropsychokardiologia*, *neuropsychologia*, *onkopsychologia*, *ortopsychiatria*, *parapsychologia*, *psychiatria*, *psychobiologia*, *psychodermatologia*, *psychofarmakologia*, *psychofizjologia*, *psychofizyka*, *psychogeriatrya*, *psychografia*, *psychogram*, *psychoimmunologia*, *psychokardiologia*, *psychoneurochirurgia*, *psychoneuroimmunologia*, *psychologia*, *psychometria*, *psychoneurologia*, *psychoonkologia*, *psychopatia*, *psychopatologia*, *psychosocjologia*, *psychoteologia*. Składają się one ze zdeintegrowanej podstawy *psych(iczny)* oraz odpowiednich prefiksoidów i/lub sufiksoidów.

W zauważalny sposób ustępują im kwantytatywnie **composita podzielne formalno-semantycznie** (dwustronnie motywowane), czyli wyrazy: *psychoanaliza*, *psychochirurgia*, *psychodiagnostyka*, *psychodietetyka*, *psychodrama*, *psychoedukacja*, *psychofan*, *psychofarmakoterapia*, *psychofilozofia*, *psychogeneza*, *psychohigiena*, *psycholingwistyka*, *psychonerwica*, *psychopedagogika*, *psychoprofilaktyka*, *psychorelaksacja*, *psychosomatyka*, *psychoterapia*, *psychotest*, *psychotechnika*, *psychothriller*, *psychozabawa*. Ze zrozumiałego powodu w grupie derywatów z członem *psych(o)*- nie znajdujemy struktur podzielnych (tylko) formalnie.

Prawie wszystkie analizowane złożenia powstały przez skrócenie podstawy *psychiczny* do *psych-* oraz dodanie między nią a następującym po niej członem interfiksu *-o-* (zob. wyliczone wyżej parafrazy). Na ich tle wyróżniają się derywaty *neuropsychochirurgia* i *psychochirurgia*, które utworzono w drodze dezintegracji baz *psychiczny* oraz *chirurgiczny*, wstawienia międzyrostka *-o-* i użycia sufiksu *-ia*; konstrukcje *psychofizyka* i *psychosomatyka*, które powołano do życia, usuwając ciąg *-iczny* z wyrazu *psychiczny* i segment *-ny* z leksemów *fizyczny* i *somatyczny*, posługując się morfemem *-o-* oraz zmieniając paradygmat z przymiotnikowego na rzeczownikowy; a także jednostki *psychiatria*, *neuropsychiatria* i *ortopsychiatria*, w których odcięto część *-iczny* z podstawy *psychiczny*. Biorąc pod uwagę typ formalnego wykładnika relacji słowotwórczej, należy zatem uznać zdecydowaną większość opisywanych wyrazów za struktury dezintegralno-interfiksalne, a resztę – za composita dezintegralne, dezintegralno-interfiksarno-sufiksalne i dezintegralno-interfiksarno-paradygmatyczne, ponieważ zawierane przez nie prefiksoidy i sufiksoidy są nieafiksalnymi jednostkami języka m.in. ze względu na wyrażane przez te cząstki znaczenie leksykalne oraz

nie w swojej formie co najmniej jeden afiksoid” (Rybarski 2024: 96), a przez *złożenie podzielne formalnie* – „złożenie zawierające w swojej formie w funkcji podstaw słowotwórczych tylko afiksoidy bez względu na ich liczbę” (Rybarski 2024: 96).

łączenie się z innymi składnikami derywatów za pomocą międzyrostka (więcej informacji: zob. Rybarski 2024).

Przejdźmy teraz do wieloaspektowej charakterystyki znaczeniowej analizowanych jednostek leksykalnych. Należy ją zacząć od konstatacji, że najwięcej złożzeń z członem *psych(o)-* reprezentuje kategorię słowotwórczą **nazw abstrakcyjnych dyscyplin naukowych**. Zinterpretowałem w ten sposób formacje: *biopsychologia*, *chronopsychologia*, *etnopsychologia*, *neuropsychiatria*, *neuropsychofarmakologia*, *neuropsychokardiologia*, *neuropsychologia*, *onkopsychologia*, *ortopsychiatria*, *psychiatria*, *psychobiologia*, *psychodermatologia*, *psychodiagnostyka*, *psychodietetyka*, *psychofarmakologia*, *psychofilozofia*, *psychofizjologia*, *psychofizyka*, *psychogeriatrya*, *psychoimmunologia*, *psychokardiologia*, *psycholingwistyka*, *psychologia*, *psychometria*, *psychoneurologia*, *psychomotoryka*, *psychoneuroimmunologia*, *psychopatologia*, *psychoonkologia*, *psychopedagogika*, *psychosocjologia*, *psychosomatyka* (należy do nich dodać nazwę pseudonauki *parapsychologia*).

W opisywanym zbiorze leksemów występuje znacznie mniej **nazw czynności**, por. *psychochirurgia*, *psychodrama*, *psychoedukacja*, *psychofarmakoterapia*, *psychografia*, *psychohigiena*, *psychoneurochirurgia*, *psychoprofilaktyka*, *psychorelaksacja*, *psychotechnika*, *psychoterapia*, *psychozabawa*, nazw stanów, por. *psychonerwica*, *psychopatologia*, **nazw poglądów**, por. *psychoanaliza*, *psychoteologia*, oraz nazw subiektów, por. *psychofan*, *psychogram*, *psychotest*, *psychothriller*.

Jeśli chodzi o kolei o znaczenia leksykalne złożzeń z członem *psych(o)-*, ich największa grupa należy do sfery, pola i podpola CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA – działalność intelektualna człowieka – działalność naukowa. W jego granicach mieszczą się mianowicie następujące derywaty słowotwórcze: *biopsychologia*, *chronopsychologia*, *etnopsychologia*, *neuropsychiatria*, *neuropsychofarmakologia*, *neuropsychokardiologia*, *neuropsychologia*, *onkopsychologia*, *ortopsychiatria*, *psychiatria*, *psychoanaliza*, *psychobiologia*, *psychodermatologia*, *psychodiagnostyka*, *psychodietetyka*, *psychofarmakologia*, *psychofilozofia*, *psychofizjologia*, *psychofizyka*, *psychogeriatrya*, *psychografia*, *psychogram*, *psychoimmunologia*, *psychokardiologia*, *psycholingwistyka*, *psychologia*, *psychometria*, *psychomotoryka*, *psychoneurologia*, *psychoneuroimmunologia*, *psychopatologia*, *psychopedagogika*, *psychoonkologia*, *psychosocjologia*, *psychosomatyka*, *psychoteologia*.

Druga pod względem wielkości klasa obejmuje composita sytuujące się w obrębie sfery, pól i podpól CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE – a) działalność artystyczna człowieka – film (*psychothriller*), b) edukacja i oświata – szkoła (*psychodrama*, *psychoedukacja*), c) biznes – funkcjonowanie firm i przedsiębiorstw (*psychotechnika*), d) stany psychiczne człowieka – emocje

i uczucia (*psychohigiena*, *psychonerwica*), e) zasady współżycia społecznego – zachowania i wyrażenia nieakceptowane społecznie (*psychopatia*), a także f) tradycja – wierzenia i przesady (*parapsychologia*).

Wśród analizowanych formacji występują również konstrukcje, które można zaliczyć do takich zbiorów, jak: CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA – choroby i ich leczenie – leki i sposoby leczenia, zabiegi, sprzęty medyczne, por. *psychochirurgia*, *psychofarmakoterapia*, *psychoneurochirurgia*, *psychoprofilaktyka*, *psychoterapia*, oraz CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA – czas wolny – a) rozrywka, por. *psychotest*, *psychozabawa*, b) hobby i zainteresowania, por. *psychofan*, c) urlop i wypoczynek, por. *psychorelaksacja*. Jak zatem widać, mimo że w przypadku zebranych derywatów słowotwórczych możemy niewątpliwie mówić o częściowym paralelizmie zróżnicowania semantyczno-kategorialnego i semantyczno-leksykalnego, rozpadają się one na więcej podgrup ze względu na ich treść wyrazową.

Na koniec scharakteryzujmy jeszcze właściwości pragmatyczne złożień z członem *psych(o)-*. Ze względu na zakres użycia można je podzielić na trzy grupy. Pierwszą z nich stanowią struktury charakterystyczne dla stylu naukowego, czyli terminy specjalistyczne. W tekstach naukowych używa się takich opisywanych derywatów, jak: *biopsychologia*, *chronopsychologia*, *etnopsychologia*, *neuropsychiatria*, *neuropsychofarmakologia*, *neuropsychokardiologia*, *neuropsychologia*, *onkopsychologia*, *ortopsychiatria*, *psychobiologia*, *psychochirurgia*, *psychodermatologia*, *psychodiagnostyka*, *psychodietetyka*, *psychodrama*, *psychofarmakologia*, *psychofarmakoterapia*, *psychofilozofia*, *psychofizjologia*, *psychofizyka*, *psychografia*, *psychogram*, *psychoimmunologia*, *psychokardiologia*, *psycholingwistyka*, *psychogeriatryka*, *psychometria*, *psychomotoryka*, *psychonerwica*, *psychoneurochirurgia*, *psychoneurologia*, *psychoonkologia*, *psychopatologia*, *psychopatologia*, *psychopedagogika*, *psychosocjologia*, *psychosomatyka*, *psychotechnika*, *psychoteologia*. Jak widać, wiele z nich składa się z trzech lub aż czterech członów, poza tym dominują w ich grupie określenia różnych szczegółowych dyscyplin naukowych.

Drugi pod względem liczebności zbiór konstituują nienacechowane w żaden sposób, powszechnie znane jednostki leksykalne o szerokim zakresie użycia. Są to mianowicie formacje: *parapsychologia*, *psychiatria*, *psychoanaliza*, *psychoedukacja*, *psychogeneza*, *psychohigiena*, *psychologia*, *psychoprofilaktyka*, *psychorelaksacja*, *psychoterapia*, *psychotest*, *psychothriller* i *psychozabawa*, które bynajmniej nie występują jedynie w tekstach o charakterze fachowym. Zawierają dwa człony, w większości tylko autonomiczne, i nazywają nauki (i pseudonaukę), czynności, a także subiektów.

Trzecia grupa, czyli potoczne wyrazy o nacechowaniu pejoratywnym, obejmuje jedynie konstrukcję *psychofan*. Z zaprezentowanej analizy pragma-

tycznej nieuchronnie nasuwa się wobec tego wniosek, że złożenia z członem *psych(o)-* należą zasadniczo do terminologii specjalistycznej i służą w niej przede wszystkim do usytuowania różnych dyscyplin naukowych w obrębie szerszych dziedzin wiedzy.

3. Zakończenie

Prezentowany artykuł sytuje się w obrębie językoznawstwa idiograficznego, mikrolingwistycznego, strukturalistycznego i synchronicznego. Mówiąc ściślej, wpisuje się w nurt badań nad polskimi złożeniami zawierającymi poszczególne człony, w ramach którego opisano już derywaty z segmentami *cyber-*, *e-*, *eko-*, *ero-*, *euro-*, *info-*, *kato-*, *korona-*, *mega-*, *narko-*, *pato-*, *top-* oraz *-fon*, *-gate*, *-holik* i *-mat*. Szkic ten dostarczył wieloaspektowej (formalnej, semantycznej i pragmatycznej) analizy konstrukcji o podstawie zdeintegrowanej *psych(o)-*, które funkcjonują w dzisiejszej polszczyźnie.

Otrzymane rezultaty prezentują się następująco: po pierwsze, we współczesnym języku polskim funkcjonują 52 złożenia z podstawą zdeintegrowaną *psych(o)-*. Po drugie, biorąc pod uwagę liczbę członów, należy wyróżnić wśród nich 29 konstrukcji dwuczłonowych (stanowiących 54% całego materiału), 21 formacji trójczłonowych (40%) oraz 3 derywaty czteroczłonowe (6%). Po trzecie, ze względu na status składników zawieranych przez badane leksemy rozpadają się one na dwie nierówne klasy (odpowiednio 58% i 42%): 31 złożen o podzielności mieszanej oraz 22 formacje podzielne formalno-semantycznie. Po czwarte, zdecydowanie dominuje w ich grupie 46 struktur dezintegralno-interfiksalnych, które obejmują aż 86% wszystkich opisywanych jednostek leksykalnych; uzupełniają je 3 derywaty dezintegralne (6%), 2 dezintegralno-interfiksalnie-sufiksalne (4%) i 2 dezintegralno-interfiksально-paradygmatyczne (4%). Po piąte, pod względem semantyczno-kategorialnym złożenia z członem *psych(o)-* można podzielić na 33 nazwy abstrakcyjnych dyscyplin naukowych (62%), 12 nazw czynności (22%), 4 nazwy subiektów (8%), 2 nazwy stanów (4%) i 2 nazwy poglądów (4%). Po szóste, sfera CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA jest reprezentowana w zbiorze tych wyrazów przez 36 derywatów (stanowiących 68% materiału), CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE – przez 8 konstrukcji (15%), CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA – przez 5 formacji (9%), a CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA – przez 4 złożenia (8%). Po siódme wreszcie, występuje wśród nich 39 terminów specjalistycznych, 13 leksemów nienacechowanych, a także jedna struktura o pejoratywnym zabarwieniu emocjonalnym, które obejmują odpowiednio 74%, 24% i 2% opisywanych jednostek.

Dokonana analiza prowadzi zatem do konstatacji, że w grupie złożań z członem *psych(o)-*, które istnieją we współczesnym języku polskim, dominują niewątpliwie formacje dwuczłonowe, konstrukcje o podzielności mieszanej, struktury dezintegralno-interfiksalne, nazwy abstrakcyjnych nauk, składniki sfery, pola i podpola CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA – działalność intelektualna człowieka – działalność naukowa, a także terminy specjalistyczne.

Wykaz skrótów

- WSJP PAN – Źmigrodzki P. (red.): *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <<https://wsjp.pl/>>, dostęp: 15.02.2025.
 WSJP PWN – Dubisz S. (red.) (2018): *Wielki słownik języka polskiego PWN*. Warszawa.
 WSWO PWN – Bańko M. (red.) (2003): *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*. Warszawa.

Literatura

- Andrulonis K. (2022): *Neologizmy słowotwórcze o podstawie zdezintegrowanej katowe współczesnej polszczyźnie*. „Poradnik Językowy” z. 2, s. 46–63.
 Cierpich-Kozieł A. (2020): *Koronarzeczywistość – o nowych złożeniach z członem korona w dobie pandemii*. „Język Polski” z. 4, s. 102–117.
 Cierpich-Kozieł A. (2022): *O patocelebrytach i patointeligencji, czyli o nowych złożeniach z (produktywnym) członem pato-*. „Język Polski” z. 4, s. 5–20.
 Folgert S. (2016): *Katopolak w Katolandzie. O najnowszych złożeniach ze zdezintegrowaną podstawą kato-*. „Język – Szkoła – Religia” IV, s. 65–65.
 Grzegorzczkowska R., Puzynina J. (1999): *Rzeczownik*. [W:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. T. 2: Morfologia*. Red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa, s. 389–468.
 Kowalik K. (2002): *Euro i „europeizacja” polskiego słownictwa*. „Język Polski” LXXXII/2, s. 81–87.
 Kreja B. (1993): *Drobiazgi słowotwórcze: 31. O formancie -gate ‘afera, skandal’*. „Język Polski” z. 1, s. 63–69.
 Kreja B. (1995): *O różnych znaczeniach rzeczowników na -logia typu psychologia*. „Język Polski” z. 2, s. 115–120.
 Kreja B. (2000): *Pracoholicy i seksoholicy*. [W:] tegoż: *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie*. Gdańsk, s. 44–47.
 Mycałka M. (2000): *Derywaty z mega- we współczesnej polszczyźnie*. „Język Polski” LXXX/1–2, s. 15–22.
 Ochmann D. (2000): *Złożenia z cyber- we współczesnym języku polskim*. „Język Polski” LXXX/1–2, s. 23–34.
 Ochmann D. (2004): *Nowe wyrazy złożone o podstawie zdezintegrowanej*. Kraków.
 Rybarski M. (2024): *Za pomocą jakich terminów opisywać złożenia afiksoidalne? Propozycja całościowego systemu terminologicznego*. „Język Polski” CIV/3, s. 88–104.
 Ryzza-Woźniak A. (1999): *O powszechnej euromanii, czyli o funkcjonowaniu części euro we współczesnej polszczyźnie*. [W:] *Język – teoria – dydaktyka*. Red. R. Greszczuk. Rzeszów, s. 173–179.
 Ryzza-Woźniak A. (2000): *Wpływ Unii Europejskiej na polszczyznę końca XX wieku*. [W:] *Zbiór referatów z konferencji Język trzeciego tysiąclecia, Kraków, 2–4 marca 2000*. Red. G. Szpila. Kraków, s. 311–317.